

سنجش خانواده

کلیات و مقیاس‌ها

دکتر عباس‌علی هراتیان
دکتر مسعود جان‌بزرگی

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

پاییز ۱۴۰۳

هراتیان، عباس علی، ۱۳۵۵-
سنجش خانواده: کلیات و مقیاس‌ها / عباس علی هراتیان، مسعود جان‌بزرگی.
قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۴۰۳.
۴۹۵ ص. (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه: ۷۳۲؛ خانواده: ۶)
ISBN: 978-600-298-517-0
بها: ۳۹۶۰۰۰ ریال
فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.
کتابنامه.
۱. خانواده سنجی. Family assessment. ۲. خانواده سنجی -- فرم‌ها و پرسشنامه‌ها. Family assessment-- Forms.
۳. خانواده‌ها -- جنبه‌های روان‌شناسی. Families -- Psychological aspects.
جان‌بزرگی، مسعود، ۱۳۴۳-
پژوهشگاه حوزه و دانشگاه
RC۴۸۸/۵۳
۶۱۶/۸۹۱۵۶
شماره کتابشناسی ملی
۹۷۱۲۰۵۹

سنجش خانواده کلیات و مقیاس‌ها

مؤلفان: دکتر عباس علی هراتیان (استادیار پژوهشگاه حوزه و دانشگاه)، دکتر مسعود جان‌بزرگی (استاد پژوهشگاه حوزه و دانشگاه)
ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه
صفحه‌آرا: اعظم یزدلی
چاپ اول: پاییز ۱۴۰۳
تعداد: ۲۰۰ نسخه
لیتوگرافی: سعیدی
چاپ: قم-سبحان
قیمت: ۳۹۶۰۰۰ تومان
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۹۸-۵۱۷-۰

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.
قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، نبش میدان علوم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰
(انتشارات ۳۲۱۱۱۳۰۰) شماره: ۳۲۸۰۳۰۹۰، ص. پ. ۳-۳۱۵۱ ۱۸۵
تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، کوی اُسکو، پلاک ۴، تلفن: ۶۶۴۰۲۶۰۰
www.rihu.ac.ir info@rihu.ac.ir
فروشگاه اینترنتی: https://shop.rihu.ac.ir
مرکز پخش: قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف، پلاک ۲، تلفن: ۰۲۵-۸۴۲۶۳۵ ۳-۶

سخن پژوهشگاه

پژوهش در علوم انسانی به منظور شناخت، برنامه‌ریزی، ضبط و هدایت پدیده‌های انسانی در راستای سعادت واقعی بشر ضرورتی انکارناپذیر است و استفاده از عقل و آموزه‌های وحیانی در کنار داده‌های تجربی و در نظرگرفتن واقعیت‌های عینی، فرهنگ و ارزش‌های اصیل جوامع شرط اساسی پویایی، واقع‌نمایی و کارایی این‌گونه پژوهش‌ها در هر جامعه است.

پژوهش کارآمد در جامعه ایران اسلامی در گرو شناخت واقعیت‌های جامعه از یک‌سو و اسلام به‌عنوان متقن‌ترین آموزه‌های وحیانی و اساسی‌ترین مؤلفه فرهنگ ایرانی از سوی دیگر است؛ از این‌رو، آگاهی دقیق و عمیق از معارف اسلامی و بهره‌گیری از آن در پژوهش، بازنگری و بومی‌سازی مبانی و مسائل علوم انسانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

توجه به این حقیقت راهبردی از سوی امام خمینی علیه‌السلام، بنیان‌گذار جمهوری اسلامی، زمینه شکل‌گیری «دفتر همکاری حوزه و دانشگاه» را در سال ۱۳۶۱ فراهم کرد و با راهنمایی و عنایت ایشان و همت استادان حوزه و دانشگاه، این نهاد علمی شکل گرفت. تجربه موفق این نهاد، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های آن فراهم آورد و با تصویب شورای گسترش آموزش عالی در سال ۱۳۷۷ «پژوهشکده حوزه و دانشگاه» تأسیس شد و در سال ۱۳۸۲ به «مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه» و در سال ۱۳۸۳ به «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» ارتقا یافت.

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه تاکنون در ایفای رسالت سنگین خود خدمات فراوانی به جامعه علمی ارائه نموده است که از آن جمله می‌توان به تهیه، تألیف، ترجمه و انتشار بیش از ۷۳۰ عنوان کتاب و ۹ نشریه علمی اشاره کرد.

این اثر به عنوان منبع درسی برای دانشجویان کارشناسی و کارشناسی ارشد رشته‌های خانواده و روان‌شناسی و عموم علاقه‌مندان به مباحث خانواده و سنجش آن قابل استفاده است. از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این پژوهشگاه را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی یاری دهند.

در پایان پژوهشگاه لازم می‌داند از تلاش‌های مؤلفان محترم اثر، حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر عباسعلی هراتیان و دکتر مسعود جان‌بزرگی و نیز از ناظر گرامی، حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر محمدرضا سالاری فر و ارزیابان محترم آقایان دکتر محمدمهدی صفورایی و حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر محمد زارعی توپخانه سپاسگزاری کند.

فهرست مطالب

پیش‌گفتار	۱
فصل اول: کلیات و مبانی	۵
پیشینه تاریخی روان‌سنجی	۵
مبانی فلسفی سنجش کمی	۷
تعریف‌های عملیاتی	۱۲
شاخص‌ها و ملاک‌های سنجش خانواده و ازدواج	۳۰
شاخص‌های روان‌سنجی و ارزش‌یابی آزمون‌های روانی	۴۴
مزایا و معایب آزمون‌ها	۵۲
اصول اخلاقی سنجش خانواده و ازدواج	۵۶
منابع	۶۰
فصل دوم: توصیف گسترده مقیاس‌های خانواده	۷۱
انسجام خانوادگی (FSS)	۷۱
سلامت خانواده اصلی (FOS)	۷۹
ارزیابی انطباق‌پذیری و انسجام خانواده (FACES)	۸۶
عملکرد خانواده (FAD)	۱۰۵
خودگزارشی خانواده بیورز (SFI)	۱۱۷
کیفیت زندگی خانوادگی (FQOL)	۱۲۵
خانواده‌گرایی (FS)	۱۳۶
فرایند و محتوای خانواده (SFPS—SFCS)	۱۴۲

۱۵۱	محیط ارتباطی خانواده (FCE)
۱۵۷	مرزهای روان‌شناختی خانواده براساس منابع اسلامی (PBFIS)
۱۷۲	پویایی‌های محیط خانواده (FDE)
۱۷۹	توانمندی خانواده (FSS)
۱۸۴	منابع مدیریتی خانواده (FIRM)
۱۹۳	پرسشنامه اسلامی کارآمدی خانواده (IQFE)
۲۰۵	عملکرد خانواده (FFS-40)
۲۱۱	عملکرد خانواده (FFS-75)
۲۲۲	عملکرد ازدواج (MFAI)
۲۲۹	عملکرد خانواده آپگار (AFFS)
۲۳۵	پریشانی (درماندگی) خانواده (FDI)
۲۴۰	فهرست روال روزمره زندگی و خط‌مشی‌های خانواده (FTRI)
۲۴۷	آگاهی خانواده (FAS)
۲۵۲	انعطاف‌پذیری خانواده (FFQ)
۲۵۶	گذشت (بخشش) خانواده (FFS)
۲۶۴	سخت‌رویی خانواده (FHI)
۲۷۱	تاب‌آوری خانواده (FRAS)
۲۷۸	پرسشنامه ساختار قدرت در خانواده (TPSIF)
۲۸۵	حمایت اجتماعی خانواده (FSSQ)
۲۹۱	حمایت اجتماعی - مقیاس خانواده (PSS-Fa)
۲۹۶	حمایت اجتماعی خانواده (SPFS)
۳۰۰	کارکردهای روان‌شناختی خانواده ایرانی (FCP)
۳۱۰	ارتباطات خانواده (IFR)
۳۱۴	الگوهای ارتباطی خانواده (FCP)
۳۲۰	ارتباط خانواده جهت حل مسئله (FPSC)
۳۲۴	اخلاق رابطه‌ای (RES)

۳۳۱	مرزهای ارتباطی خانواده (FRBQ)
۳۳۸	محیط خانواده (FES)
۳۵۰	تعاملات خانوادگی (FCS)
۳۵۴	کارکرد تحولی خانواده (FFDAS)
۳۶۰	خشنودی خانوادگی (FSS)
۳۶۴	بیان خانواده (FEQ)
۳۷۲	رضایتمندی خانواده بیماران بستری در بخش‌های مراقبت ویژه (FS-ICU)
۳۷۹	عوامل محافظت از خانواده (IFPE)
۳۸۷	ارزیابی شخصی بحران‌های خانوادگی (FCOPES)
۳۹۲	حل مشکل خانواده (FPSS)
۳۹۷	تعارض کار-خانواده و خانواده-کار (WFS)
۴۰۳	تعارض کار-خانواده (WFCS)
۴۰۹	کار-خانواده-تحصیل (WFSCS)
۴۱۶	تعارض کار-خانواده (WFC)
۴۲۰	تعارضات کار-خانواده-تحصیل (WFSCS)
۴۲۴	درگیری عاطفی و انتقاد در خانواده (FEICS)
۴۲۸	استرس خانوادگی (FSQ)
۴۳۳	فصل سوم: توصیف کوتاه مقیاس‌های خانواده
۴۳۵	فرم تجدیدنظر شده زمینه‌یابی نیازهای خانواده (R-FNS)
۴۴۱	ارتباط با خانواده همسر در خانواده‌های ایرانی (RWIL)
۴۴۴	خانواده سالم نظامی ایرانی (IMHFQ)
۴۴۶	رویدادها و تغییرهای زندگی خانوادگی (FILE)
۴۴۸	سلامت خانواده (FHQ)
۴۴۹	سلامت خانواده ایرانی (IFHQ)
۴۵۱	سنجش نظام‌مند محیط خانواده (SAFE)

۴۵۳	مدیریت کیفیت مرزهای خانواده (QMFB)
۴۵۴	پرسشنامه معنویت در خانواده (QSF)
۴۵۶	مقابله خانوادگی (FCL)
۴۵۸	نگرش به خانواده براساس منابع اسلامی (QAFI)
۴۶۰	جشن‌های خانوادگی (FCEL)
۴۶۱	رضایت از زندگی خانوادگی کانزاس (KFLS)
۴۶۳	الگوی اقتصادی خانوار (FES)
۴۶۵	ارزیابی سیستمی - مثلثی خانواده (FTSS)
۴۶۷	رضایت خانوادگی (FSS)
۴۶۹	فرایندهای خانوادگی برای خانواده‌های ایرانی (FPS)
۴۷۱	نگرش نسبت به آمادگی درباره مراقبت طولانی مدت (ATPLTC)
۴۷۳	نیازهای خانواده برای خانواده‌های ایرانی (FNSIF)
۴۷۶	تأثیر اینترنت بر ارزش‌های تربیتی خانواده (EIEVF)
۴۷۷	بی‌ثباتی خانواده ایرانی مبتنی بر تجربه زیسته زنان با تجربه روابط فرازنایشویی (IFIS)
۴۷۹	تضاد کار و خانواده (WFC)
۴۸۰	تجربه مراقبت از بیمار در خانواده بیماران مبتلا به اختلال‌های شدید روان‌پزشکی (ECI)
	آسیب‌های زیرمنظومه زوجی، والدینی و همشیرها در خانواده‌های دارای فرزند مبتلا به اختلال
۴۸۳	نقص توجه/بیش‌فعالی
۴۸۷	آثار فضای مجازی بر عملکرد ارتباطی خانواده (CCEFCP)

پیش‌گفتار

جنبش اندازه‌گیری‌های روانی در اواخر قرن نوزدهم به وسیله گالتون آغاز شد و به سرعت محققین دیگر آن را توسعه دادند. با احساس نیاز به کمی شدن مسائل روانی و رفتاری، علم روان‌سنجی ضرورت خود را بازیافت. سنجش و اندازه‌گیری، یعنی توصیف کمی رفتار، اشیا و وقایع و تعیین کمیّت و خصوصیتی که واقعه‌ای یا امری دارای آن است. با وجود اینکه اندازه‌گیری تحقیق و ارزشیابی نیست، ولی ابزاری کلیدی در تحقیق و ارزشیابی است. اگر نتوان رفتار اتفاق افتاده را مشاهده کرد، گزارش‌های شخصی در مورد رفتار، نزدیک‌ترین منبع اطلاعاتی به رفتار واقعی است. هرچند کمی کردن امری کیفی که کاهش واقعیت را در پی دارد، منطق برخی مخالف‌ها با استفاده از پرسشنامه است؛ اما یکی از راه‌های میان‌بر و بسیار متداول در گردآوری اطلاعات میدانی، همچنان بهره‌گیری از پرسشنامه است. واقعیت آنکه در میان عناصر اصلی و روش‌های تجربه‌بالی برای ایجاد دانش، پرسشنامه‌ها محور اصلی به شمار می‌روند. پرسشنامه در بردارنده تعدادی سؤال یا عبارت درباره متغیرهای سنجش‌شده از جامعه مورد مطالعه است. این سؤالات و عبارات با استفاده از تکنیک‌های خاص به‌گونه‌ای ساخته می‌شود که بتوان اطلاعات موردنظر را از جامعه یا نمونه مورد مطالعه گردآوری کرد. با مقیاس‌ها می‌توان در مورد علایق، نگرش‌ها و عقاید افراد، اطلاعاتی جمع‌آوری کرد، تجربیات پیشین وی را درک کرد و آنچه را دریافت که اکنون انجام می‌دهد. برخی پژوهشگران معتقدند اگر پاسخ‌ها به شیوه‌ای استاندارد جمع‌آوری شود، پرسشنامه‌ها نسبت به مصاحبه‌ها، عینی‌تر و اطمینان‌بخش‌ترند. دانش به‌طور کامل به ابزارسازی بستگی دارد و بدون مقیاس‌ها و روش‌های عملیاتی کردن متغیرهای مستقل و وابسته کلیدی در پژوهش و در نتیجه بدون آزمون فرضیه‌ها عقب خواهیم ماند. ابزارها می‌توانند در کنار سایر روش‌های تشخیص به‌عنوان تکمیل‌کننده اطلاعات و گاه به‌عنوان ملاکی برای تأیید صحت و روایی اطلاعات کسب شده از منابع دیگر به کار رود.

۲ سنجش خانواده کلیات و مقیاس‌ها

«خانواده» از جمله حوزه‌هایی می‌باشد که نظر ابزارهای سنجش را به خود معطوف کرده است و این امر جز به دلیل اهمیت والای این نهاد بشری نیست. اهمیت پرداختن به موضوع خانواده، ریشه در اهمیت آن دارد. نهاد مقدس خانواده رکن بنیادین اجتماع بشری و محمل فرهنگ‌های گوناگون است؛ تا آنجا که سعادت و شقاوت امت‌ها مرهون رشادت و ضلالت خانواده می‌باشد. همه دستاوردهای علمی و هنری بشر در سایه خانواده‌ای سالم و امن پدید آمده است. نخستین شرط داشتن جامعه‌ای سالم و پویا سلامت و پایداری خانواده است؛ زیرا خانواده، محبوب‌ترین بنیاد نزد خداوند،^۱ نخستین پایه‌گذار و مهم‌ترین عامل رشد شخصیت، ارزش‌ها و نگرش‌های انسان به‌شمار می‌رود. باتوجه به اهمیت خانواده و ازدواج و آمارهای نگران‌کننده در زمینه ازدواج، خانواده و طلاق در سطح ملی و بین‌المللی، تمرکز آموزشی، پژوهشی و درمانی روزافزونی در این حوزه‌ها به چشم می‌خورد. یافته‌های بالینی و پژوهشی در مورد ارتباط تشخیص و درمان فردی با مسائل خانوادگی بر این تمرکز افزوده است تا آنجا که در دهه‌های گذشته تغییرات عمده‌ای در سنجش بالینی از توجه انحصاری به سنجش ویژگی‌های فردی به توجه بیشتر بر اهمیت آن پدید آمده است که چگونه ویژگی‌های خانواده بر نگرش، رفتار و سطوح کارکرد یک فرد تأثیر می‌گذارد. این حرکت تا جایی پیش رفت که آزمونگری تشخیصی و روان‌سنجی خانواده تا حد یک حوزه تخصصی نوین به‌شمار می‌رود و سنجش خانواده و ازدواج یک ضرورت دانسته می‌شود.

نقص در توصیف مقیاس‌ها، به روز نبودن، صرفاً ترجمه‌ای بودن، بی‌توجهی به مقیاس‌های بومی و اسلامی و نیز چارچوب‌های اسلامی و ایرانی در ارائه محتوای مقیاس‌های این دو حوزه از جمله اشکالات وارد بر متون منتشرشده موجود در این زمینه است که گاه برخی تحقیقات علمی و تشخیص‌های درمانی را به خطا می‌برد.

ضمن توجه به زمینه‌سازی توسعه مرزهای دانش در این حوزه، نیازهای آموزشی-پژوهشی دانشجویان، نیازهای آموزشی اساتید تحصیلات تکمیلی حوزه روان‌شناسی خانواده، نیازهای پژوهشی محققان، نیازهای تشخیصی و ارزیابی مشاوران و درمانگران ازدواج و خانواده و دسترسی آسان آنها به آزمون‌های موردنظر، ارائه اطلاعات دقیق و کامل از ابزارها به‌ویژه اعتبار و

۱. «ما بنی فی الإسلام بناءً أحبَّ إلى الله عزَّوجلَّ، وأعزَّ من التزویج» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۰۳).

پیش‌گفتار ۳

روایی آنها، ارائه کتابی نسبتاً جامع برای تدریس، اجرای پژوهش و کاربردهای تشخیص و طرح‌ریزی مداخله و درمان از جمله انگیزه‌های تدوین این کتاب بوده است.

کتاب سنجش خانواده؛ کلیات و مقیاس‌ها مأموریت دارد که ضمن فراهم‌سازی آشنایی بیشتر مخاطبان با سنجش و ارزیابی، حداکثر مقیاس‌های قابل قبول و به‌روز داخلی و خارجی را فراهم سازد تا به دسترسی و انتخاب دقیق‌تر درمانگران، مربیان و پژوهشگران حوزه خانواده در موضوعات مختلف کمک کند. این کتاب می‌کوشد تا با بهره‌گیری از منابع دست اول در معرفی ابزارهای بومی، بیشترین تلاش را داشته باشد.

ساختار کتاب شامل سه فصل است:

فصل اول در ذیل عنوان «کلیات و مبانی» به تاریخچه روان‌سنجی، مبانی فلسفی، تعاریف مفهومی، روش‌ها و شاخص‌های سنجش خانواده، فرایند ساخت آزمون و نقد و اصول اخلاقی سنجش خانواده می‌پردازد.

فصل دوم و سوم توصیفی گسترده و کوتاه از مقیاس‌های خانواده است که نخست مقیاس‌های مثبت و در ادامه مقیاس‌های ناظر به آسیب‌شناسی خانواده را ارائه می‌دهند.

لازم است از راهنمایی‌های ارزشمند استاد فرزانه آیت‌الله سیدمحمد غروی‌راد» تقدیر و تشکر ویژه داشته باشم؛ همچنین از حجت‌الاسلام دکتر محمدرضا سالاری‌فر، مدیر گروه خانواده پژوهشگاه حوزه و دانشگاه قدردانی کنم که با پیگیری و رهنمون‌های خود در انجام هرچه بهتر این اثر ما را یاری کردند. در ادامه از داوران محترم کتاب آقایان حجت‌الاسلام دکتر محمدمهدی صفورائی پاریزی و حجت‌الاسلام دکتر محمد زارعی تشکر می‌کنم که با بازخوانی همراه با دقت نظر خود گامی بلند در غنی‌سازی و رفع اشکالات اولیه آن برداشتند و درنهایت از بزرگوارانی که بنده را در نگارش این اثر یاری نمودند، از جمله آقایان محمود اصفهانیان، مجید فضل‌اللهی و سرکار خانم‌ها نسیمه السادات هوشیاری یزدی، زهرا رهنما، انسیه رضایی و زهرا محسنی مهر سپاسگزارم. استفاده از این اثر به همه زوج‌درمانگران، دانشجویان، مربیان و پژوهشگران حوزه خانواده پیشنهاد می‌شود. امیدوارم اساتید و دانشجویان گرامی با بازخوردهای خود، ما را در راه غنای هرچه بیشتر این اثر یاری کنند.

فصل اول

کلیات و مبانی

پیشینه تاریخی روان‌سنجی

این واقعیت که افراد از نظر توانایی، استعداد، شخصیت و رفتار متفاوت‌اند و این تفاوت‌ها را می‌توان سنجید، احتمالاً از همان آغاز تاریخ مکتوب زندگی انسان مورد توجه بوده است. افلاطون^۱ و ارسطو^۲ در آثار خود از تفاوت‌های فردی بین افراد و گروه‌ها سخن گفته‌اند. در امپراطوری چین در ۲۲۰۰ سال پیش از میلاد مسیح، کارکنان سازمان‌های کشوری هر سه سال یکبار با گونه‌ای از امتحانات شفاهی مورد آزمایش قرار می‌گرفتند که از نتایج این امتحانات به‌عنوان ملاکی برای ارزشیابی عملکرد و ارتقای آنان استفاده می‌شود (کاپلان^۳، ۱۹۸۹). در قرن ۱۹، نخست کشورهای انگلیس، فرانسه، آلمان و بعدها دولت آمریکا امتحانات استخدامی را برای انتخاب کارکنان دولت به کار بستند.

گالتون^۴ (۱۸۸۳) یکی از نخستین کسانی است که به مطالعه و اندازه‌گیری تفاوت‌های فردی پرداخت و برای اندازه‌گیری قدرت تمییز حسی، آزمون‌های مختلفی را ابداع کرد. جیمز مک کین کتل^۵، روان‌شناس آمریکایی نیز مانند گالتون به اندازه‌گیری تفاوت‌های فردی علاقه زیادی داشت. کتل که به شدت از نفوذ گالتون تأثیر پذیرفته بود؛ در سال ۱۸۹۰ برای نخستین بار

-
1. platon
 2. Aristotéls
 3. Caplan, E.
 4. Galton, F.
 5. Cattell, J. M.

اصطلاح «آزمون روانی» را به کار برد و این اصطلاح را وارد فرهنگ روان‌سنجی کرد. در سال ۱۸۹۵ تمامی آزمون‌های موجود همچون کارهای گالتون و کتل از سوی آلفرد بینه^۱ و ویکتور هنری^۲ مورد انتقاد قرار گرفت.

در سال ۱۹۰۴، وزارت آموزش همگانی فرانسه کمیته‌ای را برای مطالعه در مورد توانایی‌های یادگیری کودکان عقب‌مانده ذهنی مأمور کرد. بینه و تنودور سیمون^۳ در این کمیته انواع تکالیف ذهنی کودکان در سنین مختلف را بررسی کردند و نخستین آزمون هوشی را ساختند (شولتز^۴ و شولتز^۵، ۲۰۰۸، ص ۱۶۴).

این آزمون در سال ۱۹۰۵ انتشار یافت و در سال ۱۹۰۸ ضمن تجدیدنظر در آن، محتوای آن گسترش یافت و مفهوم سن عقلی^۶ در آن مطرح شد. در سال ۱۹۱۶، آزمون بینه به وسیله لوپس ام. ترمن^۷ در مورد کودکان آمریکایی میزان شد که آن را آزمون استنفورد-بینه نامیدند. در جنگ جهانی اول برای سنجش هوش افرادی که وارد ارتش آمریکا می‌شدند، آزمون ارتشی آلفا و بتا ساخته شد؛ افزون بر آزمون‌های هوش، آزمون‌های شخصیت نیز در جنگ جهانی اول مورد توجه قرار گرفت. همچنین ارتش آمریکا برای تشخیص افراد نظامی مبتلا به روان‌رنجوری^۸ به یک آزمون شخصیت نیاز یافت که رابرت وودورث^۹ در این باره به تهیه برگه اطلاعات شخصی همت گماشت.

آزمون‌های روانی نه تنها در ارتش و مدارس مورد استفاده قرار گرفت، بلکه در صنعت و تجارت نیز به عنوان ابزارهایی برای درجه‌بندی میزان کارایی کارکنان بخش‌های مختلف صنعتی و تجاری به کار بسته شد، اما به سبب شتاب‌زدگی در ساختن آزمون‌ها برای پاسخگویی به نیازهای مؤسسات تجاری و آموزشی، بسیاری از آزمون‌های نامعتبر تهیه و انتشار یافت که نتایج حاصل از

1. Binet, A.
2. Henry, V.
3. Simon, T.
4. Schultz, D. P.
5. Schultz, S. E.
6. mental age.
7. Truman, S.
8. neuroticisim
9. Woodworth, R. S.

فصل اول: کلیات و مبانی ۷

اجرای این‌گونه آزمون‌ها مایوس‌کننده بود. بنابراین بیشتر شرکت‌های تجاری و سازمان‌های صنعتی در سال‌های میانی دهه ۱۹۲۰ استفاده از آزمون‌های روانی را کنار گذاشتند. امروزه آزمون‌های روانی به‌عنوان ابزارهای مهمی برای سنجش هوش، استعدادها، خاصیت پیشرفت تحصیلی، صفات و خصایص شخصیت و نیز تشخیص اختلال‌ها و ناهنجاری‌های روانی و شخصیتی در مدارس، مؤسسات صنعتی و تجاری، ادارات دولتی، دانشگاه‌ها و مراکز درمانی همراه با سایر روش‌های شناخت رفتار افراد به کار بسته می‌شوند. این آزمون‌ها تنها بر رویکردهای پیشین آزمون‌سازی استوار نیستند، بلکه بیشتر آنها بر مبنای روش‌های نوین و نظریه‌های جدید روان‌سنجی ساخته می‌شوند (پاشاشریفی و شریفی، ۱۳۹۱، ص ۸).

مبانی فلسفی سنجش کمی

اگر مقصود اصلی پژوهش علمی را شناخت پدیده‌های طبیعی و کشف روابط میان آنها بدانیم، باید قوانین و قواعدی ارائه داد که به‌وسیله آنها بتوان تغییرات پدیده‌ها را پیش‌بینی کرد؛ همچنین پژوهش علمی یک مطالعه تجربی^۱ است که همه علوم برای حل مسائل مربوط به خود از یک روش کلی، یکسان و یک فرایند نظام‌دار به نام روش علمی استفاده می‌کنند. در این روش مسائلی که معمولاً با پرسش‌ها یا پدیده‌های فراطبیعی درباره علت‌های خاص سروکار دارند، جایی در این حوزه ندارند. ارزیابی اعتبار هر مطالعه و پژوهشی به بررسی روش‌شناسی و به صورت عینی‌تر، ارزیابی دستورالعمل‌های اجرایی نظری آن مربوط می‌شود. اهمیت پژوهش و نقش در توسعه همه‌جانبه و پایدار از یک‌سو و چندوجهی و چندبعدی بودن آن از سوی دیگر سبب شده است که متفکران مختلف جهت انجام امور پژوهشی الگوها یا به عبارتی دیگر فرایندهای پژوهشی متفاوتی را برگزینند. از دهه ۱۹۶۰، حرکتی قوی به سوی روش کیفی‌تر، طبیعی‌تر و ذهنی‌تر، پژوهش در این علوم را به دو روش تقریباً متعارض یعنی سنت تجربی و پدیده‌شناسی طبیعی تقسیم کرده است. در روش تجربی علمی، پژوهش کمی برای کسب قوانین یا اصول کلی تلاش می‌کند. چنین رویکرد علمی که اغلب قانونمند خوانده می‌شود؛ بر این فرض استوار است که واقعیت اجتماعی امری عینی و نسبت به فرد، بیرونی است؛ اما رویکرد طبیعی در پژوهش بر اهمیت ذهنی افراد یا تمرکز بر تحلیل کیفی تأکید دارد و در آن

1. empirical

۸ سنجش خانواده کلیات و مقیاس‌ها

واقعیت اجتماعی به‌عنوان ایجاد خودآگاهی فرد با ارزشیابی و مفهوم پیشامدهایی که یک ساخت ذهنی و شخصی دارند، در نظر گرفته می‌شود. هریک از این دو دیدگاه در مطالعه رفتار آدمی دلالت‌های عمیق بر راهی دارند که پژوهش در آن مسیر هدایت می‌شود (هومن، ۱۳۹۵، ص ۷).

تفاوت نوع پژوهش سبب می‌شود که مطالعات کمی و کیفی رویکرد متفاوتی به فرایند پژوهش اعم از شکل‌گیری پرسش‌های اساسی، اندازه‌گیری و تحلیل داده‌ها داشته باشند. به‌رغم وجود تفاوت اساسی در نوع داده‌های پژوهش کمی و کیفی، آنچه این دو رویکرد را به‌طور کلی از یکدیگر متمایز می‌کند، مفروضه‌های فلسفی و تفاوت ماهوی در فرایند پژوهش آنها است (یاری و مرادی، ۱۳۹۶، ص ۷۴).

برای رویکرد کلی در پژوهش که دانش علمی را تنها شکل معتبر دانش می‌داند، اصطلاح اثبات‌گرایی به کار رفته است که روش‌ها و اصول علوم طبیعی را در مطالعه رفتار آدمی در برمی‌گیرد. اثبات‌گرایان وجود آن چیزهایی نمی‌پذیرند که نمی‌توان دید و یا صدای آنها را نمی‌توان شنید (هومن، ۱۳۹۵، ص ۸)؛ در واقع اصلی‌ترین عامل و نقطه آغاز چنین تفکیکی، بنیان‌های فلسفی یا مفروضه‌های اندیشگی محققان هستند.

بررسی تاریخچه کمی‌گرایی نشان می‌دهد که از زمان فلاسفه یونان، بحث کمی‌گرایی در مقابل کیفی‌گرایی مطرح بوده است؛ با این حال با توجه به برتری فیزیک ارسطویی در عرصه علمی، فضا برای کمی‌گرایان تنگ می‌شود. در فیزیک ارسطویی بیشتر بر کیفیت عناصر چهارگانه تشکیل‌دهنده جهان پرداخته می‌شد و کمیات به شکل جدی بررسی نمی‌شدند و با توجه به سیطره نظریه ارسطویی تا قرن دوازدهم میلادی، کمی‌گرایی در حاشیه قرار داشت. از این قرن به بعد در برخی از حوزه‌ها همچون حوزه نور و عدسی‌ها، موضوعات کمی با کیفیت بیشتری مطرح شدند؛ با این حال توسعه گسترده علوم کمی در زمان انقلاب علمی صورت گرفت. این امر با جایگزینی فیزیک نیوتنی به جای فیزیک ارسطویی در قرن هفدهم میلادی به اوج خود رسید. این موفقیت‌های دانشمندان در کمی‌سازی علمی مانند فیزیک، دانشمندان فیزیک را به سمتی هدایت کرد که براساس آن باید برای هر موضوعی در علم فیزیک یک معادله وجود داشته باشد. در این شرایط، ریاضیات از جایگاهی محوری در علوم برخوردار می‌شود و دانشمندان مراکز علمی همچون کمبریج را برمی‌انگیزد تا ریاضیات را وارد همه علوم نمایند.

برتری کمی‌گرایی در فیزیک سایه سنگینی را بر دیگر علوم نوظهور به‌ویژه علوم اجتماعی می‌اندازد (میشل،^۱ ۲۰۰۳، ص ۸-۱۲).

اثباتی‌گرایی^۲ از زمان دکارت تا به امروز یکی از عمده‌ترین مشغله‌های فلسفی در غرب، یافتن بنیان‌هایی برای معرفت بود که این امر به غلبه پوزیتیویسم بر عرصه علم انجامید. اثبات‌گرایی یک مفهوم فلسفی است و به دسته‌ای از مفروضات خاص درباره دنیا و راه‌های مناسب مطالعه آن اشاره می‌کند. اوج نفوذ این رهیافت، مطالعه دنیای طبیعی در خلال سده‌های ۱۸ و ۱۹ بود (مکنیل^۳ و چاپمن^۴، ۲۰۰۵) که ادعای به کارگیری روش‌های علوم طبیعی را دارد. اصحاب روش‌شناسی اثباتی معتقدند که فقط یک منطق علمی وجود دارد که آن منطق علوم طبیعی است؛ بر این اساس تفاوت علوم طبیعی از علوم اجتماعی و رفتاری به جدایی علوم و موضوعات آن برمی‌گردد. علوم اجتماعی و رفتاری اثباتی به منزله مجموعه سازمان‌یافته از روشی می‌باشد که درصدد ترکیب منطق قیاس با مشاهدات تجربی دقیق از رفتار فردی جهت کشف و تأیید قوانین محلی احتمال برای پیش‌بینی الگوهای عمومی از رفتار انسان است. از نظر اصحاب نحله روش‌شناسی اثباتی، تحقیقات علمی ابزاری جهت مطالعه و شناسایی رفتار از راه ارتباط درونی آنها هستند (ازکیا و دربان آستانه، ۱۳۹۳، ص ۹۳).

پیروان این رهیافت فرض می‌کنند که عملیات دنیای اطراف به‌وسیله قوانین کنترل می‌شوند و برای کشف این قوانین می‌توان از روش‌های مناسب تجزیه و تحلیل استفاده کرد. آنها را می‌توان به شیوه‌ای عینی و غیرارزشی تشریح کرد. اثبات‌گرایی از این موضوع بحث می‌کند که به‌رغم وجود تفاوت و تمایز در موضوع مورد بررسی رشته‌های گوناگون علمی، علوم طبیعی و علوم اجتماعی - رفتاری هر دو از روش یا منطق تبیین یکسانی بهره می‌برند؛ اگرچه هر علم باید این روش را به شیوه‌ای به کار برد که با موضوع مورد بررسی آن متناسب باشد (بلیکی، ۱۳۹۶، ص ۷۱).

از نگاه یک اثبات‌گرا، عالمان علوم اجتماعی باید پدیده‌ها را به همان صورت بررسی کنند که یک فیزیکدان، شیمیدان یا زیست‌شناس موضوعات نامکشوف در قلمروی علمی را بررسی

-
1. Michell, J.
 2. positivism
 3. McNeill, P.
 4. Chapman, S.

می‌کند؛ بنابراین مشخصه این رویکرد عبارت است از: تبیین و پیش‌بینی رفتارها، پدیده‌ها و پیگیری‌های عینی. تحقیقی که این شیوه را در بررسی خود به کار می‌گیرد، نتیجه‌ای درست، دقیق و قوانینی جهان‌شمول درباره رفتار انسانی به دست می‌دهد (ازکیا و دربان آستانه، ۱۳۹۳). از دیدگاه اثباتی داده‌های عینی بهترند. مهم این است که روش‌هایی برای گردآوری داده‌ها پدید آوریم که به اندازه روش‌های علوم تجربی عینی باشند. بیشتر داده‌ها باید به صورت کمی ارائه شوند تا بتوان روی آنها آزمون‌های مختلفی را انجام داد و ایجاد همبستگی علی کرد.

بنابر هستی‌شناسی اثبات‌گرایی، جهان دارای نظم و متشکل از رویدادهای قابل مشاهده، مجزا و ذره‌ای است. این نظم را می‌توان به‌وسیله گزاره‌های کلی و وجود ارتباطات ثابت بین رویدادها نشان داد. تنها آنچه مشاهده‌پذیر و قابل تجربه حسی باشد، واقعی است و در نتیجه پرداختن به آنها ارزش علمی دارد. فعالیت انسانی به‌عنوان رفتاری قابل مشاهده ادراک‌پذیر است که در یک شرایط مادی و عینی اتفاق می‌افتد. از دیدگاه این رهیافت، واقعیت اجتماعی یک رابطه علی پیچیده بین وقایع است که به مثابه ترکیبی از روابط بین متغیرها توصیف می‌شود. عمل رفتار انسانی بیرون از انسان در نظر گرفته می‌شوند.

در معرفت‌شناسی اثبات‌گرایی، معرفت به‌وسیله تجربه حسی و از راه تحلیل‌های مقایسه‌ای یا تجربی حاصل می‌شود و مفاهیم و گزاره‌های کلی، شکل تلخیص‌یافته‌ای از مشاهدات خاص هستند. بین تجارب حسی و موضوعات تجربه شده و بین گزاره‌های مشاهده‌ای و گزاره‌های نظری تطابق برقرار است. قوانین علمی همان نظم‌های تجربی هستند (بلیکی، ۱۳۹۶، ص ۱۹۳).

به بیان دیگر، چنانچه قائل به تقسیم‌بندی مفروضات فلسفی به دو ساحت عینیت و ذهنیت باشیم، بنابر فلسفه عینیت‌گرایی دانش عینی مستقل از یادگیرنده وجود دارد؛ بنابراین در جهان هستی اشیا، رویدادها و فرایندها وجود دارند و از ادراک همه انسان‌ها و اندیشه‌ها یا نظریه‌پردازی‌ها درباره آنها مستقل‌اند و اگر هیچ انسانی هم وجود نداشت که آنها را ادراک کند، باز هم وجود داشتند. عینیت‌گرایان به وجود یک واقعیت یا عینیت خارج از ذهن انسان باور دارند و آن را مشتمل بر قوانین طبیعی تغییرناپذیر می‌دانند؛ براین اساس پژوهش کمی نوعی مبنای اثبات‌گرایانه دارد. پژوهش اثبات‌گرا ریشه در این فرض دارد که جلوه‌های محیط اجتماعی، واقعیتی مستقل را تشکیل می‌دهند و با گذر زمان و در موقعیت‌های متفاوت نسبتاً ثابت‌اند. منظور از استقلال پدیده این است که واقعیت نزد پژوهشگر اثبات‌گرا، عینی دانسته

فصل اول: کلیات و مبانی ۱۱

می‌شود و جدا از پژوهشگر وجود دارد؛ به دیگر سخن، واقعیت اجتماعی وجود خارجی دارد و به وسیله مشاهده‌گران ساخته نمی‌شود. براین اساس پژوهشگر اثبات‌گرا، دانش را عمدتاً با گردآوری داده‌های عددی و مشاهده نمونه‌ها و سپس عرضه این داده‌ها به تحلیل عددی فراهم می‌کند (گال^۱ و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۵۹). الگوی پژوهش کمی نیز بر این باور است که واقعیت را می‌توان به مؤلفه‌هایش تقسیم کرد و با نگاه به این اجزا، شناختی از کل به دست آورد (یاری و مرادی، ۱۳۹۶، ص ۷۳-۷۶).

در این الگو، حقیقت بنا به میزان انطباق دانش با قوانین طبیعت و عمدتاً براساس اصول ثابت و کلی تعریف می‌شود؛ براین اساس و به‌طور خلاصه پژوهش‌های کمی که مبتنی بر دیدگاه عینی‌گرایی‌اند، از دیدگاه هستی‌شناسی واقع‌گرا، معرفت‌شناسی اثبات‌گرا و از نقطه نظر ماهیت انسان و روش‌شناسی جبرگرا و تعمیم‌گرا هستند.

هرچند الگوی کمی خود را بی‌نیاز از فلسفه می‌داند و این نوع نگرش ریشه در دیدگاه‌های آگوست کنت دارد، اما قائل بودن به نگرش بی‌نیازی از فلسفه، خود نوعی نگرش و بینش است؛ به عبارت دیگر فهم تفاوت‌های معرفت‌شناختی بین الگوهای پژوهشی اصولاً فعالیت‌های فلسفی است. هیچکاک^۲ و هیوز^۳ تأکید کرده‌اند که مفروضات هستی‌شناختی زیربنای مفروضات معرفت‌شناختی و مفروضات معرفت‌شناختی زمینه‌ساز ظهور ملاحظات روش‌شناختی و این ملاحظات نیز به نوبه خود ترسیم‌گر قواعدی هستند که به فنون عملی پژوهش مربوط می‌شوند. دیدگاه کمی می‌خواهد با تکیه بر علوم تجربی فلسفه را زاید نشان دهد. توجه به مفروضه‌های فلسفی در هر دو الگوی پژوهشی بسیار اهمیت دارد؛ همچنان‌که کراوس^۴ (۲۰۰۵، ص ۷۵۹) تأکید می‌کند مفروضه‌های فلسفی پژوهشگر در مورد ماهیت واقعیت و درک چشم‌انداز کلی طرح مورد مطالعه و روش اجرای آن بسیار تعیین‌کننده است.

اثبات‌گرایی منطقی در سال ۱۹۲۰ و با کار پژوهشگران موسوم به حلقه وین مطرح شد. طرفداران این نحله معتقدند که معنای گزاره‌های وجودی منشأ تجربی دارد و این منشأ را می‌توان

-
1. Gal, M. D.
 2. Hitchcock, G.
 3. Huges, D.
 4. Krauss, S. E.

به طور قطعی یا با تحلیل منطقی نشان داد (ازکیا و دربان آستانه، ۱۳۹۳). اثبات‌گرایی منطقی شکل افراطی تجربه‌گرایی است که براساس آن، نه تنها می‌توان نظریه‌ها را از آن جهت که با تکیه بر واقعیات حاصل از مشاهدات اثبات‌پذیرند؛ تصویب و توجیه کرد، بلکه پنداشته می‌شود که آنها فقط در صورتی معنا دارند که بدین شیوه دریافت شده باشند. اثبات‌گرایی منطقی در ضدیت با فیلسوفان ایدئالیست، مابعدالطبیعه متعالیه را طرد و تخطئه می‌کردند؛ چون می‌گفتند احکام آن معنا ندارد. مراد آنها از احکام فلسفی بی معنا آن بود که این احکام فاقد معنای معرفت‌بخش هستند (بلیکی، ۱۳۹۶، ص ۱۵).

کمی‌گرایی در مقایله کیفی‌نگری یکی از کهن‌ترین موضوعات اختلافی میان دانشمندان علوم رفتاری و اجتماعی است. روش‌شناسی کمی‌گرا، دنیای علوم اجتماعی را به صورتی عینی و سنجش‌پذیر می‌بیند و می‌کوشد تا همچون علوم دقیق، قواعدی جهان‌شمول برای آن بیابد؛ با این حال محققان حوزه تاریخ علم معتقدند هیچ رویکرد واحدی نمی‌تواند برای حفظ حیات و استمرار رشد علوم کافی باشد، بلکه تاریخ علم مملو از تغییر در این حوزه بوده است. تغییراتی که متناسب با استعدادهای انسانی و شرایط پیچیده فیزیکی و تاریخی پیرامون اوست.

تعریف‌های عملیاتی

ازدواج^۱

شاید بتوان بیشتر عقاید درباره معنای ازدواج را به سه دسته طبقه‌بندی کرد: ۱. معنای مذهبی یا مقدس ازدواج؛ ۲. معنای اجتماعی یا عمومی ازدواج؛ ۳. معنای فردی (گورین، ۱۳۹۸، ص ۲۹). ازدواج مرحله مهمی از تشکیل خانواده است که بیش از همه مراسم و رویدادهای زندگی انسان در جنبه‌های فراوان فردی، زیستی و اجتماعی امری جهانی و از نظر هدف ثابت و پایدار است. ازدواج بین فرهنگ و طبیعت تعادل ایجاد می‌کند و از نوعی تقدس برخوردار است و در مقایسه با سایر روابط انسانی، تمامیتی بی‌همتا دارد؛ بدین معنا که ابعاد زیستی، اقتصادی، عاطفی-روانی و اجتماعی زندگی را پوشش می‌دهد (سالاری‌فر، ۱۳۹۷، ص ۱۷).

ازدواج در روان‌شناسی به صورت‌های مختلفی تعریف شده است: «ازدواج می‌تواند به‌عنوان

1. marriage

فصل اول: کلیات و مبانی ۱۳

پیوند جنسی از نظر اجتماعی به رسمیت شناخته شده، و پسندیده بین دو فرد بزرگسال تعریف شود» (گیدنز،^۱ ۱۳۹۵، ص ۱۸۵)؛ «ازدواج اشاره دارد به اتحاد جنسی مورد تأیید اجتماع بین دو یا چند فرد که با اندیشه تداوم پذیرفته شده است» (هاگس،^۲ ۲۰۰۲، ص ۳۲۳). کارلسون^۳ در اثرش «انطباق‌پذیری و ارتباط در ازدواج» این تعریف را بیان می‌کند: «ازدواج فرایندی است از کنش متقابل بین دو فرد (یک مرد و یک زن) که برخی شرایط قانونی را تحقق بخشیده‌اند و مراسمی برای برگزاری زناشویی خود برپا داشته‌اند و به‌طور کلی عمل آنان مورد پذیرش قانون قرار گرفته است که بدان ازدواج گویند» (بستان، ۱۳۹۰، ص ۱۷).

ازدواج در همه ادیان از تقدس خاصی برخوردار است (صفورایی، ۱۳۸۸، ص ۱۵). مسیحیان محافظه‌کار ازدواج را ارتباطی ویژه و بی‌همتا می‌دانند. ماهیت بی‌همتای ارتباط زناشویی با عنوان «میثاق» بیان شده است. ازدواج مهم‌ترین ارتباطی می‌باشد که هر فرد در آن وارد شده، و نشانه آن اینکه چنین ارتباطی حتی از ارتباط والدین و فرزندان نیز مهم‌تر است.

دومین جنبه بی‌همتای ازدواج، سطح صمیمیت و امکان پذیرش در ازدواج است. سومین جنبه یگانگی ارتباط ازدواجی سطح بالای اتکای متقابل است. لذتی که همسران از مصاحبت با یکدیگر می‌برند، از هیچ فردی نمی‌برند (فیلیپس^۴ و فیلیپس،^۵ ۲۰۰۶، ص ۲۶-۲۷). چهارمین بعد بی‌مانند ارتباط زناشویی، هدفی از ازدواج است که به تمایلات جنسی مربوط می‌شود (اندرا، ۲۰۰۸، ص ۶۱). کلیسا به تدریج با قرار دادن ازدواج در ردیف آیین‌های مقدس و تبدیل آن به قول و قراری مذهبی مایه اعتلای حیثیت و دوام پیوند ازدواج شد. در آموزه‌های راست‌گیشی ازدواج کمالی مطلوب به شمار می‌رود (رسول‌زاده و باغبانی، ۱۳۹۱، ص ۵۵۸).

در ارائه تعریفی منطبق با شریعت اسلام (از نظر شیعه) می‌توان گفت: «ازدواج قراردادی مشروع است که دو فرد ناهمجنس و معمولاً بالغ را به هم پیوند می‌زند و برقراری ارتباط جنسی دائم یا موقت را میان آنان مجاز می‌سازد» (بستان، ۱۳۹۰، ص ۱۸). اسلام ازدواج را

-
1. Giddense, A.
 2. Hughes, M.
 3. Carlson, E. A.
 4. Phillips, D. P.
 5. Phillips, S. L.

محبوب‌ترین بنا نزد خداوند می‌داند^۱ و قرآن از آن به‌عنوان «میثاق محکم»^۲ یاد کرده، آن را مایه آرامش و موجب دوستی و رحمت بین زن و مرد قلمداد می‌کند.^۳ ازدواج در اسلام از تقدّس خاصی برخوردار است و زمینه‌ساز کامل ساختن نیمی از دین به‌شمار می‌رود؛^۴ از این‌رو اجتناب از ازدواج و تشکیل خانواده نه‌تنها ارزشی معنوی نیست،^۵ بلکه در منابع اسلامی به شدت از آن نهی شده^۶ و فاصله گرفتن از پیروی رسول خدا ﷺ دانسته شده است؛^۷ همچنین ازدواج عفت را حفظ^۸ و امیال را از راه شرعی تأمین می‌کند. بنابر دیدگاه اسلامی ازدواج اساس تشکیل خانواده است و مسلمانان به ازدواج ترغیب می‌شوند (الجبالی،^۹ ۲۰۰۰؛ به نقل از اندرا، ۲۰۰۸، ص ۹۱). در فقه شیعه افزون بر ازدواج دائم، ازدواج موقت نیز از مشروعیت برخوردار است. غرض عمده از تشریح ازدواج موقت، فراهم نمودن امکان ارضای مشروع نیازهای جنسی بوده و ایفای کارکردهای دیگری مانند تولیدمثل، پرورش فرزندان و کارکردهای اقتصادی به‌عنوان اهداف اصلی این ازدواج ملاحظه نشده است (بستان، ۱۳۹۶، ص ۷۸).

۱. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَا بُنِيَ بِنَاءٌ فِي الْإِسْلَامِ أَحَبُّ إِلَيَّ تَعَالَى مِنَ التَّزْوِيجِ؛ هیچ بنایی در اسلام پایه‌گذاری نشده است که در پیشگاه خداوند محبوب‌تر از ازدواج باشد (ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۳، ص ۳۸۳).
۲. وَأَخَذَنَّا مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا؛ و آنها (هنگام ازدواج) از شما پیمان محکمی گرفته‌اند (نساء، ۲۱).
۳. وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (روم، ۲۱)؛ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِثْلَهَا لِكُلِّ شَيْءٍ وَجَعَلَ لَكُمُ الْمَوَدَّةَ بَيْنَهُمْ لِيَتَفَكَّرُوا فِيهَا وَهُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ (شما را از یک فرد آفرید و همسرش را نیز از جنس او قرار داد تا در کنار او بیاساید (اعراف، ۱۸۹).
۴. وَقَالَ ﷺ مَنْ تَزَوَّجَ فَقَدْ أَحْرَزَ نِصْفَ دِينِهِ فَلْيَتَّقِ اللَّهَ فِي النِّصْفِ الْبَاقِي؛ هر کس همسر اختیار کند، نیمی از دین خویش را حفظ کرده است، پس باید نیم دیگر را با تقوایش حفظ کند (طبرسی، ۱۳۷۰، ص ۱۹۶).
۵. وَقَالَ ﷺ يَفْتَحُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ بِالرَّحْمَةِ فِي أَرْبَعِ مَوَاضِعَ عِنْدَ نَزُولِ الْمَطَرِ وَعِنْدَ نَظَرِ الْوَالِدِ فِي وَجْهِ الْوَالِدِ وَعِنْدَ فَتْحِ بَابِ الْكَعْبَةِ وَعِنْدَ النِّكَاحِ؛ درهای آسمان در چهار هنگام به رحمت گشاده می‌شود: زمان نزول باران، موقع نظر کردن فرزند بر روی پدر و مادر نزد گشادن در کعبه و هنگام ازدواج (شعیری، بی‌تا، ص ۱۰۱).
۶. ابن حنبل عن انس كان رسول الله ﷺ يامر بالبائة وينهى عن التبتل نهيا شديداً (رى شهرى، ۱۳۸۷، ص ۳۸).
۷. وَقَالَ ﷺ النِّكَاحُ سُنَّةٌ فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي؛ ازدواج سنت من است پس هر کس از سنت من سر پیچی کند، از من نیست (شعیری، بی‌تا، ص ۱۰۱).
۸. وَقَالَ ﷺ يَا مَعْشَرَ النَّبَاتِ مَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ الْبَاءَ فَلْيَتَزَوَّجْ فَإِنَّهُ أَغْضُ لِلْبَصْرِ وَأَحْصَنُ لِلْفَرْجِ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَلْيُدْمِنْ الصَّوْمَ فَإِنَّ الصَّوْمَ لَهُ وَجَاءَ؛ ای گروه جانانان هر یک از شما که قدرت ازدواج دارد حتما اقدام نماید، چه این خود بهترین وسیله است که چشم را از نگاه‌های آلوده و خیانت‌آمیز و عورت را از بی‌عفتی و گناه محافظت نماید و هر کس توانایی ازدواج ندارد، روزه بگیرد که شهوت او را می‌شکند (طبرسی، ۱۳۷۰، ص ۱۹۷).

خانواده^۱

با توجه به آنکه نهاد خانواده در طول تاریخ و در فرهنگ‌های مختلف در شکل‌های گوناگونی تحقق یافته و حوادث مختلفی در طول زندگی می‌تواند زوجین را در معرض قرار دهد؛ ارائه تعریفی جامع و جهان‌شمول از واژه خانواده دشوار است. از این گذشته ارائه تعریف جامع بر این پیش‌فرض استوار است که خانواده نهادی جهانی دانسته شود؛ درحالی‌که اتفاق نظری در این باره وجود ندارد و به باور عده‌ای از صاحب‌نظران، واژه خانواده برخلاف واژه ازدواج با فرهنگ‌ها و جوامع و پیشینه تاریخی آنها ارتباط دارد (کوپر^۲ و کوپر^۳، ۱۹۸۵؛ به نقل از بستان، ۱۳۹۰). برای برخی، خانواده تنها خویشان دارای ارتباط خونی و به صورت هسته‌ای است. برای گروه‌های دیگر، خانواده تمایل به شبکه گسترده خویشان و اجتماع محلی تعریف می‌شود (هینز^۴ و همکاران، ۱۹۹۹). در چنین مواردی خانواده شامل همه کسانی می‌شود که از نظر روانی با یکدیگر وابسته‌اند؛ مانند دوستان نزدیک قدیمی (هینز و بوید - فرانکلین، ۱۹۹۶^۵). برای برخی دیگر خانواده شامل نیاکان و نسل‌های بعدی است (گلادینگ، ۱۳۹۲، ص ۲۰)؛ با وجود این، ارائه برخی تعریف‌ها از دیدگاه صاحب‌نظران مسیر را برای رسیدن به مواد اشتراک هموارتر می‌سازد. از نظر لوی^۶ «خانواده واحدی اجتماعی است که براساس ازدواج پدید می‌آید». دیویس^۷ معتقد است: «خانواده از گروهی اشخاص تشکیل می‌شود که روابطشان با یکدیگر بر پایه خویشاوندی هم‌خونی استوار است» (میشل، ۱۹۷۷^۸). از نظر مک آیور^۹ «خانواده گروهی دارای روابط جنسی چنان پایا و مشخص است که به تولیدمثل و پرورش فرزندان بینجامد» (ساروخانی، ۱۳۹۳). مورداک^{۱۰} خانواده را چنین تعریف می‌کند: «خانواده گروهی اجتماعی

1. family
2. Kuper, A.
3. Kuper, J.
4. Hines, P. M.
5. Boyd – Franklin, N.
6. Lowie, R. H.
7. Davis, K.
8. Mitchell, G. D.
9. Mac Iver, R. M.
10. Murdock, G.

با اقامتگاه مشترک، همکاری اقتصادی و تولیدمثل است» (لی^۱ و نیوبای^۲، ۱۹۹۵، ص ۲۸۲). از نظر برگس^۳ و لاک^۴ «خانواده به گروهی اشخاص گفته می‌شود که به واسطه روابط زناشویی، خونی یا فرزندخواندگی با یکدیگر اتحاد یافته‌اند و یک خانوار واحد را پدید آورده‌اند؛ در قالب نقش‌های اجتماعی خاص زن و شوهر، پدر و مادر، برادر و خواهر با یکدیگر کنش و ارتباط متقابل دارند و [خرده] فرهنگ مشترکی را ایجاد می‌کنند» (میشل، ۱۹۷۷، ص ۷۶).

تعالیم اسلام نیز بر ویژگی‌های یاد شده در خانواده تأکید می‌کند. براساس تعالیم اسلامی، خانواده مجموعه‌ای است از افراد با رابطه‌های سببی (عقد ازدواج) و نسبی (والدینی - فرزندی و خواهری و برادری). این افراد نسبت به هم متناسب با نوع نسبت و ارتباط، مسئولیت‌های اجتماعی، حقوقی، تربیتی، رفتاری، اقتصادی و دینی دارند. براساس این تعریف از نظر تعالیم اسلامی خانواده شامل خانواده‌های هسته‌ای و گسترده می‌شود (سالاری‌فر، ۱۳۹۷، ص ۱۳). «خانواده هسته‌ای» در اصطلاح علوم اجتماعی به خانواده‌های متشکل از زن و شوهر و فرزندان آنها گفته می‌شود و مقصود از «خانواده گسترده» خانواده‌ای است که اعضای آن بیش از دو نسل از افراد را دربرمی‌گیرد. در جوامع سنتی که نمود بارز آن را می‌توان در جوامع کشاورزی و روستایی دید، خانواده گسترده مجموعه‌ای از خانواده‌های زن و شوهری و فرزندان آنها عموماً عمه‌ها، دایی‌ها، خاله‌ها و پدربزرگ‌ها و مادربزرگ‌ها را دربرگیرد، اما در پایین‌ترین سطح، «خانواده گسترده» از پدر و مادر و فرزندان آنها و پدربزرگ و مادربزرگ تشکیل می‌شود (حسین‌خانی، ۱۳۹۵، ص ۴۹-۴۷).

آزمون‌های روانی^۵

آزمون وسیله‌ای عینی و استاندارد شده است که برای اندازه‌گیری نمونه‌ای از رفتار یا خصایص فرد یا گروهی از افراد به کار می‌رود (سیف، ۱۳۹۵، ص ۳۵؛ پاشاشریفی و شریفی، ۱۳۹۱، ص ۴۰). آزمون یک روش نظام‌دار^۶ برای سنجش نمونه‌ای از رفتار و یک وسیله اندازه‌گیری در

1. Lee, D.

2. Newby, H.

3. Burgess, E.

4. Locke, H.

5. psychological test

6. systematic

فصل اول: کلیات و مبانی ۱۷

روان‌شناسی و تعلیم و تربیت است (لطف‌آبادی، ۱۳۹۴، ص ۴۴). با وجود تلاش‌های فراوان روان‌شناسان برای ایجاد تفاهم و توافق درباره تعریف آزمون، هنوز اختلاف نظرهایی وجود دارد. آندره ری^۱ آزمون را وسیله تمایز بین افراد براساس یک درجه‌بندی می‌داند. آناستازی^۲ آن را اندازه استاندارد و عینی از چگونگی یک رفتار می‌شناسد. به نظر پیرپیشو^۳، روان‌شناس معاصر فرانسوی، آزمون عبارت از یک موقعیت استاندارد شده است که به‌عنوان انگیزه برای ایجاد یک رفتار به کار می‌رود.

انجمن بین‌المللی سایکوتکنیک آزمون را این‌گونه تعریف می‌کند: «آزمون روانی عبارت است از یک آزمایش معین که انجام فعالیتی را ایجاد می‌کند و برای همه آزمودنی‌ها یکسان است؛ برای برآورد موفقیت یا شکست یا درجه‌بندی عددی موفقیت شیوه مشخصی دارد. فعالیت آزمودنی ممکن است شامل دانسته‌های اکتسابی (آزمون‌های معلومات)، عملکردهای حسی - حرکتی یا روانی (آزمون‌های روان‌شناختی) باشد» (حسین‌خانی، ۱۳۹۵). افزون بر آزمون که معروف‌ترین وسیله اندازه‌گیری است؛ با روش‌های دیگری مثل مشاهده،^۴ مصاحبه،^۵ پرسشنامه،^۶ فهرست خصوصیات،^۷ مطالعات بالینی^۸ و مانند آن نیز انجام می‌گیرد (لطف‌آبادی، ۱۳۹۴، ص ۴۴).

اندازه‌گیری^۹

اندازه‌گیری را می‌توان نسبت دادن اعداد به مقوله‌ها یا طبقه‌های خصایص مورد مشاهده تعریف کرد (ویلسون،^{۱۰} ۲۰۰۵). مگنوسون^{۱۱} اندازه‌گیری را اختصاص دادن اعداد به مقادیر مختلف صفات تعریف می‌کند (سیف، ۱۳۹۵، ص ۳۲؛ فرانکفورد و نچمیاس، ۱۳۹۰، ص ۲۳۴) که

-
1. Rey, A.
 2. Anastasi, A.
 3. Pichot, P.
 4. observation
 5. interview
 6. questionnaire
 7. checklist
 8. clinical studies
 9. measure - measurement
 10. Wilson, M.
 11. Magnusson, D.

براساس قواعد معین درستی آن را می‌توان از راه آزمایش بررسی کرد (پاشاشریفی و شریفی، ۱۳۹۱). اندازه‌گیری تعیین یک شاخص عددی^۱ براساس قوانینی از پیش ساخته برای آن صفتی است که مورد اندازه گرفتن قرار می‌گیرد (نادری و سیف نراقی، ۱۳۸۶، ص ۱۹). به عبارتی اندازه‌گیری قواعدی برای اختصاص دادن اعداد و نشانه‌های ریاضی به اشیا، افراد یا رویدادها است که به منظور کمی کردن ویژگی‌های آنها به کار می‌رود. هدف خاص اندازه‌گیری گردآوری اطلاعات درباره اشیا یا فرد معین و حاصل کار آن تعیین اندازه مربوط به کمیت یک متغیر یا خصیصه معین براساس واحدهای اندازه‌گیری است (هومن، ۱۳۸۹، ص ۲۰). مفهوم اندازه‌گیری را از زاویه مفهوم متغیر نیز می‌توان در نظر گرفت (گنجی، ۱۳۹۹، ص ۱۵).

سنجش^۲

واژه «سنجش»، اصطلاح نزدیک به اندازه‌گیری و آزمودن است. سنجش از آزمودن و اندازه‌گیری مفهوم گسترده‌تری دارد. سنجش را می‌توان به‌عنوان نوعی تصمیم‌گیری، قضاوت یا داوری درباره اندازه یک سازه براساس یک یا چند ملاک تشخیص و تعریف شده به‌منظور هدف‌های خاص مانند تشخیص یک اختلال روانی یا برنامه‌های درسی و سیاست‌های آموزشی تعریف کرد (سیف، ۱۳۹۵، ص ۳۶؛ پاشاشریفی و شریفی، ۱۳۹۱، ص ۲۷). هرگاه اندازه‌گیری صرفاً با استفاده از آزمون یا پرسشنامه انجام شود، آزمون صورت می‌پذیرد؛ اما در سنجش، وسایل و فنون مختلفی برای جمع‌آوری اطلاعات به کار می‌روند.

ارزشیابی^۳

ارزشیابی که گاهی به جای آن از واژه ارزشیابی^۴ نیز به کار می‌رود، تعیین ارزش^۵ یا داوری ارزشی^۶ (سیف، ۱۳۹۵، ص ۳۸) برای هر چیزی از جمله یک برنامه، روش یا یک دوره آموزشی

-
1. numerical index
 2. assessment
 3. evaluation
 4. appraisal
 5. value
 6. value judgment

یا یک برنامه‌ریزی و اقدام اجتماعی در مقایسه با هدف‌ها یا هدف‌هایی است که این برنامه‌ها، روش‌ها یا اقدامات اجتماعی برای تحقق آنها طراحی و اجرا شده است (پاشاشریفی و شریفی، ۱۳۹۱). پس در ارزشیابی تعبیر و تفسیر اندازه‌گیری‌ها براساس هدف‌های موردنظر صورت می‌گیرد و اغلب مشتمل بر نوعی اندازه‌گیری است (نادری و سیف نراقی، ۱۳۸۶)؛ همچنین عملی می‌باشد که با آن درباره یک واقعه، یک فرد یا یک شیء باتوجه به یک معیار (یا چند معیار) قضاوت می‌شود. موضوع قضاوت و معیار ارزشیابی هرچه باشد، در نفس عمل تغییری ایجاد نمی‌کند؛ بنابراین ارزشیابی حوزه بسیار گسترده‌ای دارد (گنجی، ۱۳۹۹، ص ۱۵).

مقایسه آزمون، سنجش، اندازه‌گیری و ارزشیابی: ارزشیابی شامل داوری ارزشی درباره کیفیت موضوع مورد ارزشیابی است که مبتنی بر تحلیل و تفسیر اطلاعات جمع‌آوری شده است. اطلاعات موردنیاز ارزشیابی آموزشی به کمک اندازه‌گیری (عموماً آزمودن) و یا سنجش گردآوری می‌شوند و هرچه اطلاعات گردآوری شده جامع‌تر و کامل‌تر باشند، ارزشیابی بهتری صورت می‌پذیرد؛ بنابراین در حالی که سنجش به ما می‌گوید که شخص موردنظر از کدام ویژگی‌ها برخوردار است، ارزشیابی قدر یا ارزش آن ویژگی‌ها را مشخص می‌کند. همچنین چنان‌که سنجش نشان می‌دهد مقدار ویژگی عاطفی چقدر است، ارزشیابی درباره مقدار آن ویژگی داوری می‌کند (آندرسون^۱ و بورک^۲، ۲۰۰۱؛ به نقل از سیف، ۱۳۹۵، ص ۴۰ و ۴۱).

مقیاس^۳

مقیاس در لغت عبارت است از: «آنچه بدان اندازه کنند، میزان، هر چیزی که چیز دیگر را بدان قیاس کنند و اندازه و مقدار آن را بدانند مانند گز، زرع، جریب و لیتر» (دهخدا، ۱۳۷۳، ذیل واژه مقیاس). در اصطلاح روان‌شناختی مقیاس هر روش یا وسیله‌ای است که به‌منظور مرتب کردن اشیا یا رویدادها در زنجیره‌ای پیش‌رونده به کار برده می‌شود. این معنا دربرگیرنده مفهومی است که در هر مورد قواعدی برای انتساب ارقام یا مقادیر به اشیا یا رویدادهای درجه‌بندی شده

1. Anderson, L. W.

2. Burke, S. F.

3. scale

وجود دارد. اصول منطبق در هر مورد، بازتاب معنا مقادیری است که هر مقیاس می‌تواند داشته باشد (ربر^۱، ۱۹۹۵، ص ۶۸۵ و پورافکاری، ۱۳۹۱، ج ۲).
به بیان دیگر، مقیاس‌های اندازه‌گیری هرگونه تنظیم عددی پیش‌رونده است که به منظور انتساب اندازه و مقدار رویدادها و اشیا می‌توان به کار برد؛ همچنین ابزاری آزمایشی است که اقلام یا تکالیف را بر بعدی خاص به صورت منظم نشان می‌دهد. این بعد شاید براساس دشواری یا رجحان باشد (خدایاری فرد، ۱۳۹۱، ص ۱۲۸).

پرسشنامه / سیاهه^۲

پرسشنامه تعدادی سؤال است که برای جمع‌آوری اطلاعات در مورد عقاید و آداب و رسوم مردم به کار می‌رود. عبارات گنجانده شده در پرسشنامه شکل سؤالی و استفهامی دارند که افراد براساس نظر خود به آنها پاسخ می‌دهند؛ از این رو اطلاق پرسشنامه به ابزارهای خودگزارشی که در آنها عبارات غیراستفهامی و خبری استفاده شده است، خالی از اشکال نیست (خدایاری فرد، ۱۳۹۱، ص ۱۲۷).

انواع روش‌های سنجش خانواده و ازدواج

اساس روش‌های پژوهش کمی این است که به متغیرها ارزش عددی داده می‌شود؛ به گونه‌ای که بتوان آنها را به طور آماری تحلیل کرد. افزون بر روش‌های کمی، روش کیفی نیز وجود دارد. علت نامگذاری این روش‌ها به کیفی آن است که برخلاف روش‌های کمی که ویژگی‌های مورد بررسی را به کمیّت تبدیل می‌کنند، در این روش‌ها پدیده‌های موردنظر به صورت کیفی بررسی شده، کوشش می‌شود تا پدیده‌ها توصیف گردند (سیف، ۱۳۹۷)؛ این روش‌ها عبارت‌اند از: مشاهده میدانی، مطالعه موردی بالینی، تحلیل محتوا، روش اجتهادی (خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۱۱۱)، مصاحبه مبتنی بر روش‌های کمی و کیفی. روش‌های فراوانی برای شناسایی و سنجش خانواده و ازدواج وجود دارد که در اینجا به برخی از آنها اشاره می‌شود.

1. Reber, A. S.

2. Q / Inventory / questionnaire / schedule

مشاهده^۱

از مهم‌ترین و قدیمی‌ترین روش‌های مطرح در پژوهش‌های کیفی، «مشاهده» است. در این روش رفتار در محیط طبیعی و واقعی مشاهده می‌شود (ربر، ۱۹۸۵؛ به نقل از خدایاری‌فرد، ۱۳۹۱، ص ۱۱۴). مشاهده یکی از روش‌های مؤثر و کارآمد در تحقیقات موردی است که اطلاعات به دست آمده از راه آن را کمتر می‌توان از روش‌های دیگر به دست آورد؛ زیرا مشاهده به محقق اجازه می‌دهد که مستقیماً پدیده مورد مطالعه را ببیند و واقعیت را به صورت مستقیم یا بی‌واسطه درک کند. این یک واقعیت است که شنیدن ویژگی‌های فرد مورد مطالعه نمی‌تواند ارزش دیدن آن را داشته باشد؛ از این رو محققین برای مشاهده اعتبار خاصی قائل‌اند. روش مشاهده نه تنها خود به‌طور مستقل می‌تواند یک منبع قوی و شیوه‌ای مناسب برای گردآوری اطلاعات به‌ویژه در تحقیقات آزمایشگاهی باشد، بلکه به‌عنوان یک روش تکمیلی در کنار سایر روش‌های گردآوری اطلاعات نیز مورد استفاده قرار می‌گیرد (حافظ‌نیا، ۱۳۹۷، ص ۲۴۰). بر این اساس مشاهده مستقیم فرد می‌تواند زمینه را برای بررسی فرد مورد مطالعه فراهم سازد. در اینجا به‌طور خلاصه انواع مشاهده مرتبط با سنجش خانواده و ازدواج بررسی می‌شود.

مشاهده کنترل شده

این نوع از مشاهده در آزمایشگاه و یا به صورت میدانی انجام می‌شود؛ در هر موقعیتی بررسی‌کننده با بیشترین کنترل بر عوامل درونی و بیرونی و به‌کارگیری یکی از انواع طرح‌های پژوهشی آزمایشی و ضبط منظم مشاهدات به دنبال استنباط علی است (فرانکفورت و نچمیاس، ۱۳۹۰، ص ۳۰۵).

مشاهده کنترل نشده^۲

این گونه مشاهده که به روش سطحی یا ساده و آزاد نیز مشهور شده، روشی ناظر بر وقایع و رخدادهاست و آنهایی را ثبت و ضبط می‌کند که به هدف تحقیق نزدیک است. در هر صورت محقق پدیده مورد مطالعه یا مشاهده‌شونده را کنترل نمی‌کند و شرایط محیط مشاهده کنترل

-
1. observation
 2. uncontrolled observation

نمی‌شود (حافظ‌نیا، ۱۳۹۷، ص ۲۴۲ و ۲۴۳)؛ درحقیقت کمترین نظم و بیشترین انعطاف‌پذیری را دارد (فرانکفورد و نچمیاس، ۱۳۹۰، ص ۳۰۴). معمولاً محیط‌های کاری و تحصیلی افراد و گاه محیط‌های فامیلی و نزدیکان از زمینه‌های به کارگیری این شیوه است، زیرا فرد در این‌گونه محیط‌ها به دلیل داشتن برخوردهای مکرر و گاه مستمر، ابعاد مختلف زندگی فرد مقابل و اخلاقیات، عکس‌العمل‌ها، عادات، شخصیت و گاهی نیز ارزش‌های او را مورد مذاقه قرار می‌دهد و چنانچه وی را در حد مقبولیت مورد انتظارش یافت، طبیعی است که به او علاقه‌مند می‌شود و در برقراری ارتباط نزدیک‌تر با وی می‌کوشد و سرانجام او را به‌عنوان شریک برمی‌گزیند (بیابانگرد، ۱۳۹۰، ص ۷۰).

مشاهده غیرعلنی^۱

در این روش مشاهده‌گر به صورت علنی در محیط ظاهر نمی‌شود، بلکه به صورت غیررسمی در محیط حضور می‌یابد و محیط را زیر نظر می‌گیرد؛ مثلاً محقق به‌عنوان دانشجوی تازه‌وارد در کلاس می‌نشیند و رفتار دانشجویان را زیر نظر گرفته، مشاهده می‌کند یا به جای حضور در محیط، اقدام به تعیبه وسایل تصویربرداری از محیط مشاهده می‌نماید. این روش، چنانچه به سلامتی و با رعایت کامل نکات ایمنی و حفاظتی انجام شود، از روش‌های دیگر به‌ویژه روش علنی بهتر است؛ زیرا احتمال بروز رفتارهای تصنعی از فردی که مورد مشاهده قرار می‌گیرد، کمتر خواهد بود.

مشاهده گروهی^۲

مشاهده‌ای است که به کمک بیش از یک نفر انجام می‌پذیرد و پدیده مورد مطالعه به‌طور همزمان در معرض دید مستقیم بیش از یک نفر قرار می‌گیرد و همه می‌توانند اطلاعات را ثبت و با همفکری یکدیگر، نتیجه مشترکی را ثبت کنند. این روش بهتر از روش مطالعه تک‌نفری است، زیرا هم حوادث و رخدادها به تأیید همه یا بیشتر ناظران و مشاهده‌گران می‌رسد و نیز اگر مطلبی از دید یکی از مشاهده‌گران پنهان ماند، مشاهده‌گران دیگر آن را ثبت می‌کنند.

1. unaboveboard observation

2. group observation